

լով հոն գտնել իրենց հաւատքին ձկտում-
նեւուն յազուրդը: Ահա այդպիսիներուն է
նաե որ Փրկիչը ուղղած է իր այս խառա-
նող յանդիմանութիւնը — «Քեզ զի՞ փոյր
ե, դու եկ զկնի իմ»: Քեզի ի՞նչ այդ բո-
ւոր խորթութիւնները. հետեւէ՛ ինծի, այս
է հոգիիդ փրկութեան էական պայմանը:

Իրական Քրիստոնէութիւնը չի կայա-
նար մութ գաղափարներու, խրթին վար-
դապետութիւններու և անիրազորելի ի-
տէալներու մէջ, այլ՝ այն կեանքին մէջ, որ
ուղղակի Աւետարանէն կը բղխի: Աւերմի
բաւական չէ օրօրուի միայն հոգեւոր տե-
սիլքներով և նոյնիսկ զՔրիստոս իրբեւ
կեանք և ճշմարտութիւն դաւանելով, այլ
հարկաւոր է անառարկելիօրէն որ զԱյն
ճանչնանք իրբեւ ճամբայ, կենդանի ճամ-
բան, ու այդ ուղիէն ընթանալով ապրինք
իրբեւ ճշմարիտ քրիստոնեաներ: Աւ այն
ատեն միայն կարելիութիւն և իրաւունք
պիտի ունենանք հայեցողական վայելքներ
ունենալու, վասնզի զօրժնականացած հա-
ւատքի մը մեր մէջ գտնուող կենդանի լոյսը՝
մաքրելով ամէն մթութիւն մտածումի և
համոզումի մեր աշխարհէն՝ զմեզ պիտի
կարողացնէ խորանալ մեր կրօնքին խոր-
հուրդներուն մէջ: «Այդ որ իմ ետեւէս կու
գայ, կ'ըսէ Փրկիչը, խաւարի մէջ պիտի
չմնայ, այլ յաւիտեական կեանքը պիտի
ընդունի»:

«Քեզ զի՞ փոյր ե, դու եկ զկնի իմ»:

Ի՞նչպէս սակայն կրնանք Յիսուսի հե-
տեիլ և անոր արժանի հետևորդները ըլլալ:
Մեր փրկութեան համար ամենակարևոր այս
հարցին պատասխանը ամբողջ Աւետարանն
է, զոր կարելի է խտացնել հետեւեւ երեք
կէտերուն մէջ: Հետեւիլ Քրիստոսի՝ իր սրբ-
բութեան մէջ, մաքրելով մեր ներքին կեանք-
քըն ու սիրաւ, հետեւիլ Քրիստոսի՝ իր սի-
րոյն մէջ, պարկեշտ ըլլալով իրարու նկատ-
մամբ մեր յարաբերութիւններուն մէջ, հե-
տեւիլ Քրիստոսի՝ իր բարեպաշտութեան մէջ՝
անկեղծ ըլլալով Աստուծոյ նկատմամբ ու-
նեցած մեր վստահութեանը մէջ: Աւելի
մանրամասնելով. ով որ իր սրտին մէջ ունի
անմիտ իղձեր, երկրաւոր փառասիրութիւն-
ներ և մարմնաւոր ամէն կարգի զարշուծիւն-
ներ, ապահովաբար արժանի պիտի չըլլայ
Յիսուսի արժանի հետևորդ մ'ըլլալու և-

ԽԱՂԱՂՈՒԹԵԱՆ ԶԱՅՆԸ ՄԵՐ ՍՐԲԱԶԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ

Երբ կը փորձուինք քիչ մը աւելի նիւ-
թացնել «Խրոնական բանասեղծութիւն, գր-
ականութիւն» յղացքներուն մէջ աւանդ-
օրէն մեզի եկած զգացումներն ու մտա-
ծումները, կը զարմանանք այն տարօրի-
նակ խորութեան, այն խկապէս անպարա-
զրելի ընդարձակութեան, որոնք այդ եր-
գերէն ուսանց մէջ, ծրարուեր հասեր են
մեզի, և որոնք երբ կը բացուին մեզի, կը
ներկայացնեն անակնկալ գեղեցկութիւններ:

Աստուծոյն է կարծիք թէ այդ գրա-
կանութիւնը կը թելադրուի կեանքի տո-

րանութեան. զարձեւալ, ով որ կը սիրէ զՅի-
սուս և սակայն կեղծիքով և տախտակեամբ
կը վերաբերուի իր նմաններուն հետ, վրս-
տահարար արժանի պիտի չըլլայ Անոր սուրբ
Անունին. և վերջապէս այն որ անկեղծ չէ
իր բարեպաշտութեանը մէջ և կերպով մը
կը ջանայ զԱստուծոյ խորել, անառարկե-
լիօրէն պիտի խայտառակուի Քրիստոսի հե-
տեւորդ ըլլալու իր ունայնամտութեանը մէջ:

Ընդհակառակը, անոնք որ սուրբ սիրտ,
ընդհանուրին հանդէպ սէր և Աստուծոյ նը-
կատմամբ բացարձակ վստահութիւն ունին՝
անոնք միայն արժանի պիտի ըլլան Քրիս-
տոսի ճշմարիտ հետևորդները ըլլալու նուի-
րական կոչումին. և եթէ նոյնիսկ փոյձեն
հետաքրքրուիլ և խորանալ իրենց հաւատ-
քին խնդիրներուն մէջ՝ պիտի չստանին
երբեք, վասնզի իրենց քրիստոնէական գի-
տակցութիւնը լուսաւորուած է ապրուած
կեանքի մը հոգեւոր փորձառութիւններով:

Աւերմի մեր փրկութեան համար միակ
և էական պայման մը կայ. հետեւիլ Քրիս-
տոսի՝ իր սրբութեան, իր սիրոյն և իր բա-
րեպաշտութեան մէջ. և այս երեքին մեր
հոգեկան կեանքին մէջ իրագործումով մեր
առջև արդէն բացուած պիտի գտնենք եր-
կինքի արքայութեան դռները: Ամէն:

ՊՍԱԿ ՎՐԴ. ԹՈՒՄԱՅԵԱՆ

օրեայ տագնապններէն, ունի նիւթական կողմ և օգտապաշտ գնացք: Աւելի բարձր մակարդակի մը վրայէն դիտուած, անիկա կրկէս մըն է, զէպի անտեսանելի աշխարհ մը առաջնորդող երկնային ճամբաներու: Հին դարերուն, կրօնքը ունէր այդ դերը: Եւ երբ այսօր, թիթե արտաքին ակնարկով միայն կը չափենք մեզի եկած այդ երգերուն տարողութիւնը, շատ չենք տարբերիր անոնց գնահատման մէջ: Բայց նոյն ատեն մեր դարուն ալ իրական է էութեան տագնապն: Հակառակ անոնց որոնք երեք հարիւր տարիէ ի վեր կը շարունակեն աւանդութիւնը «Երկինք կործանելու», և տիեզերքին մեծ խորհուրդը «մարդկայնացնելու», աւելի քան իրաւ կախուած է, արդի մտածումներուն վերեւ, կեանքին տագնապն և անոր անհաս առեղծուածը: Մեր օրերուն, դարձեալ մարդիկ կը տառապին երկինքի կարօտով, անոր պակասով:

Կրօնական Գրականութիւնը, դարերու ընթացքին, ուրիշ բան չէ եղած, քան փորձը այդ անգոհին պատասխանի մը: Նոր ժամանակներու մէջ սակայն, արդար պիտի չըլլար Կրօնական Գրականութիւնը նկատել միայն երկնային մտահոգութեանց և երկրային անգոհներու արտայայտութիւն: Քրիստոնէութիւնը այն կրօնքը եղաւ, ուր, մարմինը, առնուազն, չարամարհունեցաւ իրեն անարգ նիւթ. ուր, գեղեցիկ միաւորութեամբ մը, երկինքն ու երկիրը, երջանիկ ամբողջ մը կը յօրինեն: Ան է որ երգել կուտայ բանաստեղծին:

«Ո՛ր փեսք մարդուն, եւ գութն Աստուծոյ, Որ երկինք երկրին բերին մօտ այնքան...»:

Աւելի հաւատարիմ պիտի մնանք քրիստոնէութեան ոգիին, եթէ, անոր լոյսին ու անոր շունչին մէջ ծաղկած գրականութիւնը զուրկ չհամարինք այն նպաստէն, զոր ան կը տրամադրէ, մարդկային վիշտերը ամօքելու, մարդուն մէջ երկրայինին բաժինը ճշգիւտ մեծ կարիքներուն:

* * *

Մասնաւորելով իրողութիւնը, Հայ Ժողովուրդի կեանքին և անոր Կրօնական Բանաստեղծութեան վրայ, հոն պիտի գտնենք զիծեր ու կարկառներ, որոնք այդ Ժողո-

վուրդին համայնական յուզումներն ու ըզզացումները կը կերպագրեն: Ու, անտեղի չէ, կը խորհինք, Սաղաղութեան Զայնը՝ անոր ըմբռնումը ներկայացնելէ առաջ մեր Սրբազան Գրականութեան լոյսին մէջէն, մէկ-երկու նշմարներ տալ՝ տիրական երեւոյթներ բանալ մեր ուշադրութեան, ընդհանուր նկարագիր մը ճշգիւտ համար այդ գրականութենէն, որուն աշխարհը, խորութիւնը ունի իր բերած և մարմնաւորել փորձած խորհուրդներուն:

Մեր Կրօնական Բանաստեղծութիւնը չունի արձանագրած անուններ, որոնք ներկայացնեն երկնասոյզ կրօնաւորութիւն մը, որ ամբողջովին խզած ըլլայ իր յարաբերութիւնը երկրին հետ: Նարեկը, եթէ ներուի այս բացատրութիւնը մեզի, իրեն հետ միասին երկինքի կամարներուն ներքեւ կը փոխադրէ երկիրը. հոն տառապող մարդուն հոգիի տագնապնները մարմինին մէջ ունին իրենց գոյութեան պատճառը: Եւ, ինչպէս Սրբազան հեղինակ մը կ'արտայայտուի Նարեկը հոգեբողոքի մասին, անիկա սուրբ մըն է, «Ո՛ր միայն իր ներանձնական առաքչութիւններով... այլ նաև ու մանաւանդ ներհայեցիկ աստուածատեսութեան այն շողիւններով, որոնք «Յաւերու առխարհի մը մութ խորութիւնները կը լուսաւորեն»:

Երբ կը կարդանք աւելի կանուխ դարերու Կրօնական Գրականութենէն էջեր, զգալիօրէն կը տեսնենք կնիք մը դաւանաբանական նկարագրի: Քրիստոնէական կեանքին անգործութիւնը վրդովող տեսաբանական հարցերը — Երրորդութեան անձնաւորութեանց յարաբերութեան, Յիւուսի անձին և անոր ծագումին՝ բնութեան, և այլ երեւոյթներու մասին — կաշկանդած են միտքերն ու գրիչները, լուծում մը բերելու համար այդ խնդիրներուն: Բարեբախտաբար սակայն, այդ էջերուն մէջէն, միշտ ալ անցած՝ հոսած է տիրական ոգին այդ վարդապետութեան, որ հոգիի և մարմնի միախառնումը, երկինքի և երկրի եղբայրակցութիւնն է:

Ու մեր Շարակնոցը, դաւանաբանական եզրերու իր ճշգրտութեանը հետ, ունի նաև գեղեցիկ և տպաւորիչ երանգներ, որքան հոգիի աշխարհներէն, նոյնքան ևս մարդկօրէն ըղձանքներու, երկրայինին վրայ բացուող զրաղանքներու անձուկէն:

Այսպէս՝ մեր հայրերուն համար, երկիրը բառ ու պատկեր է միայն: Աշխարհ մըն է իրական՝ որքան բաղձալի, աստուծո տուայտանքներու կրակին մէջէն պայծառացած: Անոնք երազած են դայն, ու անոր լոյսին ճամբովը թև բացած: Ու ամեր գիտնականները, այսինքն մեր ցեղին փառքովը խանդավառ, անոր գոհար փշրանքներուն հանգէպ երկիւղած իմացականութիւնները, չեն վարանած փառաւոր պատուանդանի մը վրայ, մինչև իսկ համբաւուած ժողովուրդներու քովիլը կեցնել, երկնայինին իրականութիւնը այնքան զեղուն հաւատաւորութեամբ արտայայտող Արեւդան մեր Գրականութիւնը: Իսկ այս իրողութեան վաւերականութիւնը հաստատող կիւքն է կարծես մեր եկեղեցւոյ Թաղման կարգը՝ ա՛յնքան յանկուցիչ, ա՛յնքան սրտամօտ, հեռո՛ւ՝ դադաղին առջև իսկ, վրդովանք պատճառելէ, զայն շրջապատող հոգիներուն: «Հայրենիք վերադարձող» պանդուխտ զարիպին «ողջերթին» է մեր Թաղմանականը: Նոյնքան սրտառուչ, որքան խորհրդաւոր . . . :

Ուրիշ քանդակ մը Հայ հոգիէն՝ անոր աննահանջ արհամարհանքը Չարիքին հանգէպ: Ու ասիկա, ոչ իբրեւ պաղ վերաբերմունք, անտարբերութեան, անզգայութեան հոգեկան վիճակ, այլ իբրև համոզում: Համոզում մը՝ սակայն՝ հաւատքով գօտեպինդ, և փորձառութեան կոտտանքներուն մէջ ջրգեղուած:

Հայ ժողովուրդը աչք աչքի է նայեր Չարիքին: Բարութեան, անդորրութեան, երջանկութեան պահերը, շնորհներ են երկրնքի մատեներովը մատուցուած, իր արտերուն և իր երգիքներուն: Անիկա, իր կուրծքին, անանուն սարսափներուն տաժանքը սեղմած, տարիներն ու օրերն է հաշուել իր կեանքին: Չայն իր մօրթին վրայ կրած, գիտէ ու կը հաւատայ այլեւս թէ Չարը չի կրնար զինք բնաջնջել: Հաւաքական այս հոգեբանութեան ցայտուն արտայայտութիւնը կարելի է համարել նոյնպէս, Նարեկացին: Որովհետեւ, «Անոր ակնարկը մինչ մէկ կողմէն կը խորաչափէ մեղիկն անդունդը, նոյն ատեն կը բռնէ Յոյսին լարը, որ իրեն ցոյց կուտայ փրկութեան ճամբան»: Նոյնպէս, որովհետեւ, հոն, «մեղաւորը գիտէ թէ, ո՛րքան խոր է ալիքներուն ներքեւ ծածկուած յատակը, նոյնքան բարձր է նաեւ ամպերուն ետեւ պահուած երկինքը» (Նարեկ, 1931, էջ 10):

Ընդհանուր քանի մը նկարագիրներու

սա ճշգրտմէն յետոյ, մեր մտածումն ու հետաքրքրութիւնը կ'երթայ Սաղաղութեան Չայնին՝ խաղաղութեան զգացումին՝ միւսներուն չափ իրական, միաներուն չափ երազուած ու չապրուած, Հայ ժողովուրդին ակնկալութիւններուն մէջ: Որքան որ խոր է իրեն համար երկնքի մը բարութեան համոզումը, նոյնքան ալ իրաւ է խաղաղութեան ծարաւը՝ իր մօրթին ու ջրգեղուն կրակովը խանձուած, խորունկցած: Որքան որ ապահով է, Չարին անկարողութեան նկատմամբ իր վստահութիւնը, նոյնքան նաեւ արդար է խաղաղութիւնը վայելելու, զայն ստանալու, անկէ չզրկուելու իր պահանջը: Եւ, իր այդ ձայնին անկեղծութիւնը, իր պատմութեան էջերուն վկայութեա՛մը մանաւանդ կը դառնայ աւելի հաղորդական, և աւելի սրտառուչ: Հայ ժողովուրդը խաղաղութիւն է փնտռել մինչև իսկ իր յաղթութեան տարիներուն, իր փառքի օրերուն: Անիկա, խորունկ ըզձաւորութիւն է ունեցիկ խաղաղութեան, որ ազատութեան տենչանքին չափ բուռն, երբեք չէ նահանջի իր հոգիէն, դարերու պարտադրանքին ներքեւ, և բռնակալութեանց ենթարկումներուն՝ ստրկացումներուն մէջ: Անոր հոգիին խորիստ ըմբոստացումները՝ ցցաքանդակներն իր պատմութեան դրուագներուն, կատարուած են միշտ, խաղաղ ազատութեան, ու հաւասարապէս նաեւ ազատօրէն ապրուելիք խաղաղութեան մը ի խնդիր:

Ու հիմա, իջնենք խորը սրբազան մեր սրբաբողութեան աղօթքներուն, մտնենք շունչին մէջը հոգիներու խռովքը պատմող ոգեղէն մեր երգերուն, ճշգրի գնահատած ըլլալու համար տարողութիւնը խաղաղութեան այդ ըզձանքին:

Երբայցի սաղմոսերգուն կը խոստանայ օրը եօթն անգամ օրհնել Աստուծոյ անունը: Հայ վանականին բերնով, հայ ժողովուրդն ու մանաւանդ զեղջուկը, օրուան ընթացքին, որոշեալ ինը ժամեր ունի, ուր, շատ աւելի խորունկ շեշտերով, արդարութիւն, ցնծութիւն, խաղաղութիւն և իր քրտինքովը շահուած արդար վաստակին «վայելում»ը կը պաղատի Աստուծոյ: Ան երգեր է՝ հոգեխառով, ու աղերսեւ՝ «բարեխառնութիւնը օգերուն», «քաղցրութիւնը անձրեւներուն», «աստուծութիւնը պտուղներուն», — «առ ի լցումն ինեղ ամենայն հաւկաւոր պիտոյից մեռց»:

Հայուն սեղանը միշտ «լիքն է եղել» բա-

րիքներովն իր արտերուն, պտղաբերութիւններովն իր այգեստաններուն ու ծառաստաններուն, և աղ ու պղպեղովն իր քրտինքին՝ ցորեններու ոսկիին մէջը դասած ու ցնցուղուած։ Բայց, հայ գեղջուկը ապրե՞ր է արդեօք բարի այն օրը, ուր, չնորհը տրուած ըլլայ իրեն, տուն փոխադրել իր վաստակին եթէ ոչ ամբողջ, գէթ առատ մէկ բաժինը, «լցում»ին համար հարկաւոր իր պէտքերուն...

Ու ո՞րքան մարդկային է, ու «հոգէն ապրող», երբ, ցորենուան իր աշխատանքին քրտինքը դեռ նոր պաղած իր ճակտին, գեղջուկը, ժամուն դռնէն, կ'ունկնդրէ ձայնը իր արտերուն վերեւ օրհնութիւն ծաւալող աղօթքին. — «Շնորհաւոր բարեաց՝ ամենայնի առաջ անմահ Տէր, աղօթեմք գեղ, փառաւոր յանձանց մեռող զաւգլամղջին եւ զխաւարային խորհուրդս... «Եկեալ եմ առաջի քո յերկոյն աշխատեալ եւ ծանրաբեռնեալ»... Առաջնորհնութեանց եւ փառաբանութեանցն՝ արժանի արա՛ զամենայն հաւատացեալս անուանդ ԲՈՒԴ ԱՐԵՈՅ...»

Փորձենք տակաւին քանի մը ցայտուն զիծեր երևան բերել «Հայ խաղաղութեան» մարմին տուող խոր զգացումներէն։

Հայը աղօթիւր է դարերով, և ամէն օր. — «Վասն խաղաղութեան ամենայն աւսարհի», և Հանգստեան ժամու մաղթանքով, նոյնպէս աղերսեր՝ «Տո՛ւր զնո խաղաղութիւնդ ամենայն աւսարհի, բա՛ւժ գգաւուն եւ զպատուհասն ի յարաւածոցս...»

Տարօրինակ թող չթուին այս և նման օրինակ աղերսանքները, հայուն բերին մէջէն Անոնք, քրիստոնէական բարոնութի մը, տիեզերական եղբայրութեան մը, և նոյն Հօրը Որդեութեան գաղափարներուն արձագանգը չեն միայն։ Այդ բառերուն թելադրանքին իրրեւ յատակ, աւելի լայն ըզգացումի մը ստուերը պէտք է փնտռել — Ժողովուրդին իմաստութիւնը խոհեմութիւնն է ունեցեր լայն բանալու թեւը իր աղօթքին, ընդգրկելու չափ ամբողջութիւնը մարդերուն։ Հայուն համար, համայնական այդ համերաշխութեան, խաղաղութեան աշխարհին մէջ միայն կարելի էր զգալ ու վայելել ի՛ր ալ խաղաղութիւնը։ Այսպէս է որ Հայուն աղօթքը չէ կեցեր իր պղտիկ երկրին սահմաններուն վրայ. իր լեռները չանցնող խաղաղութիւնը պիտի չբաւէր ի՛ր իսկ հոգիին խռովքները հանդարտելու։ Ինք գիտէ ու սորվիր է ատիկաւ եւ այդ իսկ պատճառաւ, անհրաժեշտ ստիպողականութիւն մը կը զգայ կարծես մտնելու ամբողջի մը շղթային մէջ։ Ու այս մղումը, հաւանաբար խուլ այն զիտակցութենէն, թէ առանձինն դժուար պիտի ըլլար իրեն համար իրագործել խորունկ այդ բաղձանքը իր հոգիին։

Նոյն «ցաւը կուլան» նաեւ սա բառերը, տարբեր երանգով.

«Յաղագս նաւապարհորդաց եւ նաւորդաց՝ խաղաղութեամբ հասանիլ

Ի նաւահանգիսն բարութեան...»

Այս տողերուն ախտովը իջնել պէտք է մինչեւ խորքը իր պատմութեան էջերուն։ Հոն, այդ բառերուն մէջ, կայ ձայնը Ժողովուրդի մը, որուն ճամբաներէն դեռ չէ մաքրուեր աւերի մոխրախառն փոշին, ու չէ սրբուեր գորշութիւնը աճիւններու գէգերուն։ Որուն հողերէն անցնող ճամբորդներուն հազիւ ներելի է կարծես խորհիլ խաղաղութեան մը զգացումին մասին, լեռանցամէջ ուղիներու այդ ամայքին վրայէն։ Դժուար է հայ պատմութեան մէջ ճշգրէ քառորդ դար մը, ուր այս Ժողովուրդը, առնուազն պատրանքը ապրած ըլլայ խաղաղութեան։

Աւելի աղեկէզ, եւ կեանքի անմիջական անդհանքներու տագնապովը կրակուած են, բառերը արեւածագի սա մրմունջին. «Աղաչեմք եւ խնդրեմք ի Բն, Տէր, նաւապարհորդակից լեր ծառայից բոց բոյին վերակացութեամբ... եւ առաջնորդեա՛ մեզ միւսանգամ խաղաղութեամբ եւ խնդրեալք հասանիլ յիւրաքանչիւր ի բնակութիւնս...»

Կեանքին ապահովութեանը մասին անընտոյգ, վայրկեանէ վայրկեան մահուան սարսափը ապրող հոգիներուն յօժարակամ են թարկումն է, երկնային բարութեան մը պաշտպանութեան։ Արեւելքի խորերէն, բարբարոս մոլեղնութեամբ օխորժակներէ խարանդած, Ասիական գեղին ալիքը, առապատային ցամաքութեամբ, աւեր ու կոտորած է սփռել միայն իր անցած ճամբաներու եզերքին։ Մերձաւոր—Արեւելքի դաժան ցեղերէն կը մնան քանի մը անուններ, որոնք խորհրդանշաններ են դարձեր այլեւ, միջնադարու յղացքին մէջ արձագանգող վայրագութեանց։ Ու հայկական գոյգ աշխարհները չեն յաջողած խուսափիլ աշխարհաւեր այդ ճարակէն։ Ու վայրագ այդ արշաւանքները հեղեղանման եկեր են պարբերաբար ու ամէն կողմերէ, հաւաքեր, ուղղեր ու աներ տարեր, սրբութեան ամէն մասունք, փառքի ամէն կոթող՝ տաճարներ, վանքեր, ու գեղջուկներուն հոգեպա-

հիկը տուող արտերուն հունձքերն անգամ։ Այս բոլորին լոյսովն ու ստուգելովն է որ կը հասկցուի անկեղծութիւնը, ընդարձակութիւնն ու մարդկայնութիւնը այն պաղատանքներուն հայ հոգիներէն իրենց ժայթքը մեղմել չկրցող։ Երբան իրաւ ու սարսափնող կը դառնայ, ու ձե կը հազնի պատկերը, երբ խորտակուած մարմիններ, թեաւ տուած հոգիներ, իրենց երազները ուրացած, միակ «ողորմութիւն» մը կը պաղատին երկինքէն, ծնրաչոք հայցելով։

«Ձի խաղաղասցին խռովութիւնք,
Ձի լոեցին պատերազմունք,
Դադարեցին յարձակումնք բեւմեաց,
Տնկեցին սէր եւ արգարութիւն ի յերկրի...»
Ուրիշ պետ մը եկեղեցական դասէն, և կամ գուցէ ամենէն խոնարհ մէկ աստիճանաւորը վանական կարգէն, իր ժողովուրդին պատմութիւնը իր հոգիին խռովքովը ապրած, երկու աշխարհներ երկու բառերու հրդեհովը կը լեցնէ։ «Ձխաղաղութիւն ընդհանր եկեղեցւոյ բուռ սքոյ, զխաղաղութիւն եւ զանշարժութիւն ի բեւմեաց պատերազմէ...»։

Բայց Հայ ժողովուրդը ոչ մէկ ատեն կրցեր է խնդալ իր արտերուն ծագութիւնը, իր ոգեկան արժէքներուն յարգութիւնը, և իր փառքերուն համայնապատկերին առջեւ։ Իրեն տրուած խաղաղութիւնները պայմանագրութիւններ են միայն, «սպանդ» ոչ խարնեք պարարտացնելու համար կարծես։ Ու պզտիկ այս ժողովուրդը, ընդհանուր աշխարհի անգործութեան, համայնական խաղաղութեան բաղձանքին քովն ի վեր, զգացեր է կարիքը ժամանակով չսահմանափակուած խաղաղութեան մը, որուն աւելին, հոգին ու օդին մէջը հասուննար իր կեանքը՝ բազմակողմ երեսներով։ Տարիներէն չմաշող ու չհատնող «արծաթ-շղթայ» մըն է իր ականկալութիւնը երկինքէն ու մարդերէն, չփշաքաղուելու համար երբեմնակի պայթումներէն՝ մեծ ու ոսկի այդ ժամանակը սղոցող։ «Ձի գրագում ամս քաջ մեզ Տէր Աստուած մեր, եւ գրագաւորս խաղաղութիւն անգամեց ան մեզ...»։

Ու տակաւին, աւելի սրտառուչ իրողութիւն մըն է Հայ հոգիին փարուած, մարդերուն ըրած խոստումներէն անդին, մարդերուն բարի զգացումէն եկող պայծառ յուսադրութիւններէն աւելի, երկինքէն իջնող, վերին, Աստուածային ուժի մը օժանդակութեան։ Ասիկա մեծ արձագանգն է Հայուն խաղաղութեան պապական՝ երկինքն անգամ իր հոգիին մէջ պարուրել յաւակնող խորունկ ընդարձակութեամբ։

«Ձերեցակ խաղաղութեան քառաքնա՛ առ մեզ, որ եկեալ պահեցէ զմեզ անխռով, ի տուեալ ի գիւղերի...»։ Գիւղերային անտրոշութեան միջառանջներուն զիմաց բազկատարած այս աղօթքը յատկանշական է շատ — խաղաղութեան զգացումը այսպէս լոյծ, տարտամ, վերացական յղացք մը չէ երբեք, անամպ կապոյտի մը խողովքին սպասող մեր երկինքներուն ներքեւ։ Զիդեքով զգալի, թանձրացեալ, մարմնացած խաղաղութեան մը որոնումին հեքք կայ այդ մրմունջին մէջ։ Երկինքէն զրկուած իրական ուժի մը ներկայութիւնը կը խնդրուի պաղատագին, որովհետեւ մարդերը շատ խաբեցին, ու որովհետեւ մանաւանդ, կը հաւատանք թէ, երկինքին դուռները բաց են միշտ, այս աշխարհով լեցուիլ, անկէ զոհացում գտնել չկրցող հոգիներուն համար։ Ու, նոյն վստահութեամբ է որ ամէն օր կը բարձրանայ աղաչանքը, մեղմ ու անուշ. — «Ձերեցակ խաղաղութեան՝ պահապան անձանց մեզոց...»։

Այսպէս ուրեմն, խաղաղութեան զգացումը խորունկ իր ակօսը ունի Սրբազան մեր Բանաստեղծութեան մէջ։ Այս տողերը փորձը ըրին պարզելու սոյն զգացումին այն երեսը, որ մարդկայինն էր առաւելագէս, որ ժողովուրդի մը պատմական կեանքին փորձառութեամբը զոյաւորուած հոգեբանութենէն (ներուի մեզ մասնագիտական այս բառը) յառաջ կուգար։

Ըսինք թէ Երբան իրական էր, հայ հոգիին համար, գոյութիւնը երկինքին, իրողութիւնը արքայութեան։ Ըսինք նաեւ թէ Երբան խոր, բուռն ու սրտաբուխ էին աւտոր համոզումներուն մէջ, զգացումները երջանկութեան, ազատութեան ու ցնծութեան։ Թէ՛ ինչ ընդարձակութեամբ՝ ըզձաւորութեամբ՝ խաղաղութիւնը երազն էր իր հոգիին։ Բայց հազիւ, հեռուէ հեռու միայն ականարկեցինք թէ, Հայուն խաղաղութեան բաղձանքը, երկրայինին մտահոգութեամբ, ժամանակաւորէն խուսափող, տեականին անձկացող, երկինքին հովանաւորութեամբ ապահովուելու զոգող նկարագիր մը ունենալով հանդերձ, և անոնցմէ աւելի, է խորապէս ըզձանքը կրօնական խաղաղութեան։ Այդ բոլորը՝ որպէսզի կարենայ աներկփա պաշտել իր Աստուածը, իրագործել իր հոգիին խորը կուտակուող ներքին ուժերը, ստեղծագործել իր մէջը թաքնուած բայց թմրելի չզիտցող ու յորդող կարողութիւններուն արպարովը։

ԹՈՐԳՈՄ ԱՐԵՂԱՅ